

**ФОРМУВАННЯ МІЖЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ІНОЗЕМНИХ
СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В ОСВІТНЬО-
КУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ:
КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ**

© Білик О. М., 2015

<http://orcid.org/0000-0001-5468-2076>

Стаття присвячена висвітленню ролі культурологічних знань у формуванні міжетнічної толерантності іноземних студентів. Розкриваються особливості соціально-педагогічної діяльності щодо формування міжетнічної толерантності іноземних студентів з урахуванням специфіки організації освітньо-культурного середовища вищого навчального закладу та в контексті діалогу культур. Освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу пропонується розглядати як таке, що складається з організаційно-технічного, навчально-професійного, соціально-виховного та соціокультурного компонентів. Виокремлюється роль соціокультурного компонента і центру міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів як складової цього компонента у формуванні міжетнічної толерантності іноземних студентів з опорою на культурологічні знання. Розглядаються етнокультурна компетентність та кроскультурна грамотність як важливі показники сформованості міжетнічної толерантності іноземних студентів. Визначено необхідність реалізації соціально-педагогічної програми формування міжетнічної толерантності іноземних студентів як складової соціально-педагогічного супроводу їх соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу.

Ключові слова: міжетнічна толерантність, соціалізація, іноземні студенти, освітньо-культурне середовище, діалог культур, культурологічні знання, етнокультурна компетентність, кроскультурна грамотність.

Билык Е. Н. Формирование межэтнической толерантности иностранных студентов в контексте социализации в образовательно-культурной среде высшего учебного заведения: культурологические основы.

Статья посвящена рассмотрению роли культурологических знаний в формировании межэтнической толерантности иностранных студентов. Раскрываются особенности социально-педагогической деятельности по формированию межэтнической толерантности иностранных студентов с учетом специфики организации образовательно-культурной среды высшего учебного заведения и в контексте диалога культур. Образовательно-культурную среду высшего учебного заведения предлагается рассматривать

как состоящую из организационно-технического, учебно-профессионального, социально-воспитательного и социокультурного компонентов. Выделяется роль социокультурного компонента и центра межкультурной коммуникации и социальной интеграции иностранных студентов как составной части этого компонента в формировании межэтнической толерантности иностранных студентов с опорой на культурологические знания. Рассматриваются этнокультурная компетентность и кросскультурная грамотность как важные показатели сформированности межэтнической толерантности иностранных студентов. Определена необходимость реализации социально-педагогической программы формирования межэтнической толерантности иностранных студентов как составляющей социально-педагогического сопровождения их социализации в образовательно-культурной среде высшего учебного заведения.

Ключевые слова: межэтническая толерантность, социализация, иностранные студенты, образовательно-культурная среда, диалог культур, этнокультурная компетентность, кросскультурная грамотность.

Bilyk O. M. Formation of interethnic tolerance of foreign students in the context of their socialization in the educational and cultural environment of the higher education institution: cultural foundations.

The article considers role of culturological knowledge in formation of interethnic tolerance of foreign students. Features of social and educational activities for formation of interethnic tolerance of foreign students are disclosed taking into account the specific character of organization of educational and cultural environment of higher education institutions, and in the context of the dialogue of cultures. The author offers to regard educational and cultural environment of higher education institutions as consisting of organizational and technical, educational and professional, social and educational, social and cultural components. The role is emphasized of the sociocultural component and the center of intercultural communication and and social integration of foreign students as part of this component in formation of interethnic tolerance of foreign students with reliance on cultural knowledge. The ethnocultural competence and crosscultural literacy are considered as important indicators of formation of interethnic tolerance of foreign students. The need is determined of implementation of the social and educational program of formation of interethnic tolerance of foreign students as part of the socio-pedagogical support of their socialization in the educational and cultural environment of higher education institutions

Key words: *interethnic tolerance, socialization, foreign students, educational and cultural environment, the dialogue of cultures, the ethnocultural competence, crosscultural literacy.*

Постановка проблеми. На початку ХХІ століття посилюється взаємодія між країнами та народами з метою взаємозбагачення культур, що зумовлює

актуальність проблеми толерантного співіснування різних етнічних та соціальних спільнот, зростання значущості полікультурної освіти та виховання в молодіжному середовищі, необхідність аналізу соціальних та культурних передумов толерантності. Як зазначає В. Шейко, «культура – потужний чинник людської діяльності: вона присутня у всьому, що ми бачимо і відчуваємо, і все, що ми бачимо і сприймаємо, потрапляє до нас забарвленим чеканнями і схильностями. Їх основу становить наша культура: ми бачимо світ крізь призму кольору нашої культури» [10, с. 473].

Відповідно до Декларації принципів толерантності, прийнятих ЮНЕСКО в 1995 році, толерантність розглядається як цінність і соціальна норма громадянського суспільства та реалізується в праві індивідів бути різними в забезпеченні стійкої гармонії між конфесіями, політичними, етнічними та іншими соціальними групами, в повазі до розмаїття світових культур, в готовності до співпраці з людьми, незалежно від зовнішності, мови, переконань, звичаїв та вірувань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми виховання молоді в дусі толерантності розглядали В. Бочарова, Р. Валітова, І. Гріншпун, Я. Довгополова, А. Мудрик, К. Пастушенко, О. Рибак, О. Романчук, О. Сухомлинська, О. Швачко та ін. Педагогічний контекст феномена толерантності вивчали І. Бех, С. Дем'янчук, Л. Завірюха, В. Калошин, Н. Петрук, В. Рахматшаєва, П. Степанов, В. Шалін та ін. Питання формування толерантності іноземних студентів досліджували Л. Асейкіна, Д. Порох, О. Резван, Є. Степанов, Т. Язвінська та ін.

Проте формування міжетнічної толерантності іноземних студентів у процесі їх соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу в межах соціально-педагогічного напрямку досліджено недостатньо.

Зважаючи на вищевикладене, **метою статті** є аналіз культурологічних засад формування міжетнічної толерантності іноземних студентів у контексті їх соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Багатоплановість проблеми толерантності передбачає її вивчення в різних науках: психології, філософії, культурології, етиці, медицині, педагогіці.

У педагогічному словнику толерантність визначається як відсутність чи послаблення реагування на який-небудь несприятливий фактор внаслідок

зниження чуттєвості до його впливу, терпимість. Проявляється в підвищенні порогу емоційного реагування на загрозливу ситуацію, а зовнішньо – у витримці, опануванні себе, здатності тривалий час виносити несприятливі впливи без зниження адаптаційних можливостей [5, с. 354].

З позицій культурології, толерантність розглядається як «терпимість, поблажливість до чужих думок, вірувань, поведінки, звичаїв, культури, почуттів, ідей, один із основних демократичних принципів, нерозривно пов'язаний із концепцією плюралізму, свободи і прав людини» [9, с. 488].

Тобто, сутність толерантності є якістю культури кожного суспільства, кожної особистості незалежно від статі, віку, етнічної та конфесійної приналежності. Дослідники визнають різні види толерантності, серед яких виокремлюють міжетнічну толерантність, яка ґрунтується на повазі до іншої особистості, врахуванні її прав та свобод, має характер неагресивного захисту власних етнічних культурних зразків поведінки, традицій, вірувань, звичаїв.

Міжнаціональне спілкування супроводжується подоланням численних труднощів, оскільки в процесі цього спілкування виникають суперечності, пов'язані із різними культурними традиціями, особливостями поведінки, ціннісними орієнтаціями. Зіткнення різних точок зору, думок, цінностей можуть викликати конфліктні ситуації, зумовлені переживаннями з приводу втрати власного етнічного образу, який склався в самосвідомості. Одним із механізмів розв'язання цього конфлікту може стати міжетнічна толерантність.

В. Віниченко розглядає міжетнічну толерантність як сукупність таких компонентів структури особистості: психологічна стійкість до етнічних розбіжностей; установка на діалог, співпрацю, доброзичливість до представників іншої раси; сприйняття іншої національної історії, культури, інших цивілізаційних форм; висока культура міжнаціонального спілкування; культивування таких цінностей, як: освіченість, самоконтроль, терпимість, широта поглядів; відредагований процес самоконтролю [3, с. 79].

Освіта відіграє важливу роль у формуванні толерантності суб'єктів соціуму, тому освітні стратегії необхідно вибудовувати у відповідності із врахуванням найважливіших принципів толерантності, серед яких повага до прав людини, її культурних норм та ідеалів, індивідуальних ціннісних орієнтацій.

На думку А. Рижанової, «інформаційне суспільство орієнтує етнос не на архаїчне відокремлення у власному минулому, не на індустріальну сьогоденну спрямованість на себе й сусідів, а на глобальну культуру майбутнього, загальне об'єднання людства, що неможливо без цінування унікальності кожної нації, водночас, з подоланням національного егоїзму» [6, с. 32].

Студентство, виступаючи частиною соціальної групи молоді, характеризується значною активністю та залученістю до суспільних процесів, що вимагає посилення уваги щодо готовності студентів до міжетнічного спілкування в умовах співіснування та взаємозбагачення культур. Іноземці, які прибувають в Україну з метою отримання вищої освіти, є представниками своїх етносів, носіями етнічної культури, тому, потрапляючи в нове соціокультурне оточення, вони зустрічаються з новими для них цінностями, традиціями, поведінкою, з новими вимогами соціуму, тобто відбувається взаємодія різних систем світосприйняття і світорозуміння. Внаслідок такої міжетнічної взаємодії в багатьох студентів формуються стереотипи міжетнічної поведінки, які залишаються на все життя. Саме тому важливим завданням вищої освіти іноземних громадян в умовах нового освітньо-культурного середовища виступає формування міжетнічної толерантності, здатності розуміти цінності різних культур, розвиток інтересу до власної культури та культури країни перебування, формування кроскультурної грамотності та етнокультурної компетентності.

Кроскультурна грамотність розглядається В. Рощупкіним як уміння особистості приймати форми й зміст культури іншого народу, брати участь у спільній культурній діяльності, що сприяє становленню позитивного ставлення до іншої культури, прийняттю міжкультурних розбіжностей, збагачує та розвиває особистість [7, с. 79].

Р. Зінурова етнокультурну компетентність розглядає як ступінь реалізації особистістю знань, умінь та навичок, які дозволяють правильно оцінювати специфіку та умови взаємодії, взаємовідносин та спілкування з представниками інших етнічних спільнот, знаходити адекватні форми співпраці з ними для формування згоди та взаємної довіри. На думку дослідниці, особистість, яка досягла достатнього рівня етнокультурної компетентності, має такі складові: позитивна етнічна ідентичність; готовність до міжкультурного діалогу; висока адаптивність до життєдіяльності в умовах іншої культури та взаємин з

представниками інших етносів, толерантність та культура міжетнічної взаємодії [4, с. 130].

Етнокультурна компетентність та кроскультурна грамотність є важливими показниками сформованості міжетнічної толерантності особистості іноземних студентів. Особливості розвитку міжетнічної толерантності іноземних студентів, які є представниками різних національностей, носіями різних культурних норм і традицій, обумовлюють врахування педагогічних досліджень, в яких ідеться про проблеми формування толерантності іноземних студентів та про особливості міжетнічних відносин у полікультурному середовищі.

Розглядаючи толерантність як поліфункціональну характеристику та інструмент педагогічного впливу, Л. Асейкіна зазначає, що толерантність «активізує мовну соціалізацію та академічну адаптацію іноземних студентів; сприяє загальній соціалізації суб'єктів, забезпечуючи їм психологічну стійкість та самоконтроль; виступає ціннісною домінантою загальнолюдської культури в процесі акультурації іноземних студентів; підвищує рівень довіри до інформації та інформаторів, скорочуючи соціальну дистанцію, забезпечуючи взаєморозуміння і співпрацю; сприяє особистісному розвитку суб'єктів» [1, с. 12].

Є. Степанов, аналізуючи процес формування культури міжетнічних відносин студентів вищих навчальних закладів, вказує, що «культура міжетнічних відносин – це невід'ємна складова духовно-моральної сфери особистості, яка включає в себе систему світоглядних орієнтацій, що базуються на загальнолюдських цінностях, толерантному, глибоко поважному ставленні до людини іншої нації й іншої культури» [8, с. 14]. На думку автора, «зміст процесу формування культури міжетнічних відносин студентської молоді складається із сукупності чітко визначених напрямів навчального процесу та виховної діяльності у ВНЗ, які мають етнокультурну цінність; спрямованості етнокультурного середовища навчального закладу на міжкультурну взаємодію, толерантність, взаєморозуміння та взаємоповагу» [8, с. 16].

Проблеми соціального виховання іноземної студентської молоді, формування соціальної активності майбутніх фахівців, виховання в них поваги, доброзичливості, формування міжкультурних та міжетнічних відносин тісно пов'язані із формуванням їх толерантності, та спираються на культурологічні

знання, отримані в навчально-виховному процесі як під час навчання, так і в позанавчальній діяльності.

Культурологічні знання покликані забезпечити розуміння того, що таке людина, у якому світі вона живе, що має робити і на що сподіватися, якою повинна бути її комунікація з навколишньою дійсністю. Ці знання відображають загальне в різноманітних фактах культури, визначають їх взаємодію та системоутворення, стають підґрунтям розв'язання важливих життєвих проблем, визначають способи поведінки в різноманітних соціокультурних ситуаціях. Оволодіння іноземними студентами культурологічними знаннями пов'язане з безпосереднім їх практичним застосуванням, так як передбачає планування, прогнозування та регулювання процесу пізнання соціокультурного життя на матеріалі традиційної та сучасної культури українців.

У сучасному полікультурному світі відмінність культур постає природною складовою різноманітного світового спадку. Знання іноземними студентами культури та історії інших народів сприятиме продуктивності міжетнічного діалогу, тому цілеспрямоване використання елементів традиційної української культури, залучення іноземців до сфери національних та загальнолюдських цінностей створюють сприятливі умови для успішної їх соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу.

Толерантність в освітньому процесі може виступати результатом міжкультурної взаємодії, отриманим у контексті діалогу культур, зафіксованого в освітньо-культурному середовищі та в житті оточуючого соціуму. На думку М. Бахтіна, будь-яка культура існує не сама по собі, не в ізоляції, а у взаємодії з іншими культурами. Важливо побачити в позиції іншого, в іншій системі цінностей те, що може допомогти особистості у вирішенні власних проблем, у розв'язання проблем загальнолюдських [2]. Толерантність у цьому випадку виступає як повага й прийняття іншої культури, іншої позиції, можливість взаємної зміни позицій внаслідок критичного діалогу.

Ефективний навчально-виховний процес неможливий без створення толерантного середовища, сприятливого для соціального розвитку та соціального виховання особистості. Робота, спрямована на формування міжетнічної толерантності іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу, має будуватися на комплексній основі

та стосуватися всіх суб'єктів освітнього процесу і компонентів освітнього середовища. Необхідно використовувати потенціал освітньо-культурного середовища ВНЗ для залучення іноземних студентів не лише до української, а й до світової культури, що сприятиме розвитку загальної духовної культури студентської молоді.

На нашу думку, потреби іноземних студентів, особливості організації навчально-виховного процесу стосовно саме цієї категорії студентської молоді, а також узагальнення теоретичного досвіду щодо вивчення освітнього середовища в сучасній педагогічній науці дають підстави виділити в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу такі компоненти: організаційно-технологічний, який охоплює і навчальну, і соціально-побутову сферу організації освітньо-культурного середовища; навчально-професійний; соціально-виховний; соціокультурний, пов'язаний із входженням іноземного студента в нову для нього культуру, із формуванням його соціокультурної компетенції, із соціальною адаптацією та інтеграцією в інокультурне середовище. Соціокультурний компонент відображає специфіку освітньо-культурного середовища саме для іноземних студентів і впливає на організацію інших компонентів означеного середовища та на процес формування міжетнічної толерантності іноземних студентів у контексті їх соціалізації.

Формування та розвиток міжетнічної толерантності іноземних студентів відбувається за участі всіх виокремлених компонентів освітньо-культурного середовища вищого навчального закладу, але особливо важливим щодо цієї діяльності є організація соціокультурного компонента освітньо-культурного середовища, складовою якого, на наш погляд, може виступати створений при студентській раді Харківської державної академії культури Центр міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів, який має на меті формування стійкого соціокультурного підґрунтя соціального розвитку особистості іноземних студентів, їхнього професійного становлення, що сприяє підвищенню якості фахової підготовки іноземних студентів та доповнює їхню навчально-професійну підготовку, а також впливає на формування міжетнічної толерантності.

Робота щодо формування культури міжетнічної толерантності іноземних студентів відбувається в межах навчальної діяльності, науково-дослідної діяльності, проходження різних видів практики, позааудиторної роботи.

Ефективність цього процесу зумовлена організацією комплексного та системного впливу різноманітних факторів в усіх видах діяльності, посиленням уваги до виховної роботи, яка має охоплювати всі сторони формування особистості майбутнього фахівця. Освітньо-культурне середовище, виступаючи соціокультурним фактором розвитку толерантності іноземних студентів, створює умови для трансляції культури, розвитку нової культури. З метою формування толерантного середовища та толерантності іноземних студентів використовуються різні форми та методи роботи, реалізовані в діяльності Центру міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів.

Серед напрямів діяльності Центру, спрямованих на формування міжетнічної толерантності іноземних та українських студентів, варто виокремити проведення заходів, зорієнтованих на залучення іноземних студентів до українських національно-культурних традицій засобами позанавчальної діяльності, на соціальну інтеграцію в освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу: вечорів, днів української культури, тренінгів, бесід, круглих столів, майстер-класів, екскурсій, циклу заходів, присвячених національним традиціям, особливостям культури регіонів України. Важливою складовою роботи Центру є організація іноземними студентами заходів, спрямованих на знайомство із культурою, традиціями, звичаями, мовою, освітніми системами, літературною, театральною спадщиною, кінематографом їхньої країни. У процесі проведення таких заходів формуються ціннісні настанови на взаємодію та міжкультурний діалог у ході їх підготовки, організації та реалізації, на розвиток комунікативних умінь, створюється атмосфера доброзичливості, творчої взаємодії, відбувається формування міжетнічної толерантності, подолання міжкультурних комунікативних бар'єрів, чому сприяє спільне планування та прийняття рішень, взаємоповага і взаєморозуміння між українськими та іноземними студентами.

Але до міжкультурної взаємодії студентів необхідно готувати. У Харківській державній академії культури протягом декількох років проводиться робота щодо розвитку кроскультурної грамотності та формування етнокультурної компетентності як іноземних, так і українських студентів. У межах досліджуваної проблеми вивчаються питання соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі

вищого навчального закладу, в контексті якого розглядається соціально-педагогічна діяльність щодо формування міжетнічної толерантності як іноземних, так і українських студентів.

Соціально-педагогічна діяльність щодо формування міжетнічної толерантності в умовах освітньо-культурного середовища вищого навчального закладу ґрунтується на усвідомленні необхідності вивчення особливостей поведінки, традицій, звичок певного етносу, та полягає в орієнтації студентів на розуміння цінностей як власної культури, так і культури інших етносів.

Висновки. Таким чином, для формування міжетнічної толерантності іноземних студентів як якості особистості, важливої для процесу соціалізації, необхідно: формувати культурологічні знання іноземних студентів, спираючись на особливості організації навчально-виховного процесу та освітньо-культурного середовища вищого навчального закладу у контексті діалогу культур; прищеплювати іноземним студентам знання про національні традиції, звичаї, народні промисли й особливості національної самобутності українського народу; формувати етнокультурну компетентність та кроскультурну грамотність як іноземних, так і українських студентів; реалізувати соціально-педагогічну програму формування міжетнічної толерантності, яка виступає складовою соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ.

Перспективою подальших досліджень вважаємо реалізацію програми соціально-педагогічної діяльності з формування міжетнічної толерантності іноземних студентів як складової програми соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу та вивчення її ролі, зокрема у формування міжетнічної толерантності іноземних студентів, та в процесі їх соціалізації.

Література

1. Асейкина Л. С. Организация толерантного педагогического взаимодействия на этапе довузовской подготовки иностранных студентов : автореф. дис ... канд. пед. наук : 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / Л. С. Асейкина. — Орел : Орловский государственный университет, 2009. — 22 с.

2. Бахтин М. М. Автор и герой : к философским основам гуманитарных наук / М. М. Бахтин. — СПб. : Азбука, 2000. — 336 с.

3. Виниченко В. А. Формирование межэтнической толерантности у студентов в процессе профильного обучения / В. А. Виниченко // Вестник Северо-Восточного федерального университета им. М. К. Аммосова. — 2009. — Т. 6 — № 3 — С. 76 — 81.

4. Зинурова Р. И. Этническая социализация молодежи в условиях современного российского общества : дис. ...докт. социол. наук 22.00.04 – социальная структура, социальные институты и процессы / Р. И. Зинурова. — М. : Российский государственный социальный университет, 2005. — 383 с.

5. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. — М. : ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Дону: Издательский центр «МарТ», 2005. — 448 с.

6. Рижанова А. О. Сучасна соціалізація студентської молоді в позанавчальній діяльності / А. О. Рижанова // Соціальна педагогіка: теорія і практика. — 2009. — № 4. — С. 27 — 34.

7. Рощупкин В.Г. Кросскультурная грамотность студента – будущего учителя: диагностика, формирование / В. Г. Рощупкин. — М. : Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2006. — 240 с.

8. Степанов Є. П. Формування культури міжетнічних відносин у студентів вищих навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / Є. П. Степанов. — Луганськ: Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2004. — 20 с.

9. Хоруженко К. М. Культурология. Энциклопедический словарь / К. М. Хоруженко. — Ростов н/Дону : Изд-во «Феникс», 1997. — 640 с.

10. Шейко В. М. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.) : монографія. / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький. — Київ : Генеза, 2005. — 592 с.